

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2014

TIMARAKA: 70

NKARHI: tiawara ti2

Papila leri ri na tipheji ta 19.

SWITSUNDZUXO

1. Hlaya swiletelo leswi nga eka pheji leyi u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga sunguli hi ku hlaya swivutiso leswi nga endzeni ka phepha ra swivutiso. Sungula u xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri. Endzhaku ko endla tano, hlaya swivutiso swoleswo kutani u hlawula leswi u lavaka ku hlamula swona.
3. Papila leri ri na MUNE wa SWIYENGE:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)
4. Landzelela swiletelo leswi nga eku sunguleni ka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA hi vukheta.
5. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA, hileswaku Xivutiso XIN'WE eka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA XA LESWIMBIRHI u swi hlawuleke.

XIYENGE XA A: Novhele
Hlamula xivutiso XIN'WE xa novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: Ntlangu
Hlamula xivutiso XIN'WE xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana
Hlamula xivutiso XIN'WE xa xirungulwana lexi u xi dyondzeke.

XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri
Hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsena

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
6. Nombora swivutiso swa wena tanihilaha swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula swivutiso swa xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
8. Tsala hi vurhon'wana (swi saseka no vonaka) u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
9. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE			
Hlamula xivutiso XIN'WE eka swivutiso leswimbirhi.			
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki!</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	5
KUMBE			
2. <i>Ndzi ngo tinciki</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU			
Hlamula xivutiso XIN'WE eka swivutiso leswimbirhi.			
3. <i>Byokota Madlayisana</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	8
KUMBE			
4. <i>Byokota Madlayisana</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	8
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA			
Hlamula xivutiso XIN'WE eka swivutiso leswimbirhi.			
5. <i>U nga hlawuli ndluwa eka hove</i>	Xivutiso xa xitsalwana	35	11
KUMBE			
6. <i>Ndzi tlakuseni</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	11
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI			
Hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsena eka Switlhokovetselo leswi nga laha hansi.			
7. <i>Ndzi Wisise</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	13
KUMBE/NA			
8. <i>Ku langutiwa vito</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	15
KUMBE/NA			
9. <i>Masasana</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	17
KUMBE/NA			
10. <i>Kumbe a ndzo lorha</i>	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	18

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungo wa ghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA GHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Xitsalwana kumbe xikambelantwisiso)	1–2	1	
KUMBE			
B: NTLANGU (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	3–4	1	
KUMBE			
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	5–6	1	
KUMBE			
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa xikambelantwisiso)	7–10	2	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE

SWILETELO: U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 1: XITSALWANA**NDZI NGO TINCIKI! – FA Thuketana**

Hlamusela leswi humeleleke hi Jamboti kusukela loko a lerile Manayila a ku u ya eBonn ku ya lava ntirho ku fikela loko a vuya ekaya laha a nga kuma hungu ra leswaku Manayila u lovile. Nhlamulo ya wena yi fanele yi va na marito ya kwalomu ka 250–300. [35]

KUMBE**XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO****NDZI NGO TINCIKI! – FA Thuketana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

"U file ke, famba u ya n'wi dya," ku hlamula Mpfuleni hi ku hefemuteka.
 "Mpfuleni, u va rhanga hi ku tiehleketa u nga si vulavula na mina. Tsundzuka leswaku ndzi tata wa wena."
 "U tata wa mani? U tata wa mani wena? A ndzi na tatana mina. U tatana wa njhani lowo khoma vana va yena hi tihanyi to tani? I khale hi miyela *man*, i khale u hi xanisa *man*. Se mina ndzi tiyiserile swi ringene, ndzi ri swi ringene. Ndzi karhele *man*, ndzi karhele hi swa muti lowu. Hi fanele nkarhi hinkwawo hi tshama hi lo hlukuvala hikokwalaho ka wena. U ni tihanyi to chavisa *man*, tihanyi ta wena ti hi dyondzise ni vunwa. Hi fanele mikarhi hinkwayo hi hanya hi ku ku lukela mano ya ku ku kanganyisa, hi ku chava ku himeteriwa ni ku holoveriwa. U kanganyisa vanhu va ta tama va ku a hi ku lulama ka wena kasi u bihe, u ntsumi ya Sathana, ho tshama hi kala ro hisa laha mutini."
 "Mpfuleni u vula mani sweswo, u vula mina ku va ntsumi ya Sathana?" Ku vutisa nkulukumba Ntekele hi ku sungula ku kufumela.
 "Ndzi vula mani? Kasi ndzi vulavula na mani un'wana kwala? ..."

- 2.1 Xana i mani loyi Mpfuleni a vulaka leswaku u file? Boxa na leswi swi nga vanga rifu ra munhu wa kona. (2)
- 2.2 Xana munhu loyi u n'wi boxeke eka 2.1 a a suke njhani ekaya ku kala a hlangana na rifu leri? (2)
- 2.3 Hikwalaho ka yini Manayila a ku a nga na tatana? (3)
- 2.4 Xana ku va Mpfuleni a vulavula hindlela leyi na tata wa yena u vona yi ri mhaka ya kahle? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

- 2.5 Manayila u phikelela rito ra "*man*" loko a ri karhi a vulavula na tata wa yena. Leswi swi kombisa leswaku ...

Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:

- A a nga xiximi tata wa yena.
B u khawurisa tata wa yena.
C u hlundzukisiwa hi swiendlo swa tata wa yena. (1)

- 2.6 Eka swivulwa leswi landzelaka hlamula u ku **hi swona** kumbe **a hi swona**, u tlhela u seketela nhlamulo ya wena:

- 2.6.1 Loko hi hlaya tsalwa hinkwaro swi tikomba kahle leswaku nkulukumba Ntekele u fikelerile ku navela ka yena ehenhla ka vana va yena va xisati, Mpfuleni na Manayila. (2)

- 2.6.2 Lexi xi vangeke leswaku Ntekele a kala a nwa byalwa hileswi Mpfuleni a n'wi byelege leswaku hi yena ntsumi ya Sathana. (2)

- 2.7 Loko Ntekele a a ri tata wa wena a wu ta titwisa ku yini mayelana na swiendlo swa yena? (3)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

"... A ndzi hamba mikarhi hinkwayo loko ndzi vuye *late* ndzi ku xisa ndzi ku a ndzi ri entirhweni, kasi a ndzi nga ri ntirhweni, a ndzo va laha ku rhandziwaka hi mbilu ya mina. A ndzi tisoli ni switsanana hikwalaho ka sweswo hikuva vunwa lebyi hi byi kuma eka wena, hi byi dyondzise hi wena. U tivula mukriste, kasi u ntsumi ya Sa ..."

"Mpfuleni, ndzi ta ka ndzi ku rivala," ku vula nkulukumba Ntekele hi ku tlakusela mpfuvu leyi a a yi tamerile ehenhla.

"Yima ndzi ku kela hi ndzheko u ta kolwa," ku hlamula Mpfuleni hi ku yimisa tata wa yena hi voko. "Yima ndzi ku byela xo mita hi huku. U vona yini laha tintihweni ta mina? Ina, i xingwavila. Ndzi catile, ndzi cate tolweni kunene eka *magistrate*. Wa swi tiva leswaku ndzi cate na mani? A wu swi tivi, yima ke ndzi ku byela. Ndzi cate na ..."

"Thula! Miyela mbya ndzina. Namuntlha ndzi ta ku komba lexi u xi lavaka," ku vula Ntekele hi ku enghena Mpfuleni enon'weni. A va hi ku kwata loku nga pimiwiki, a ku n'wi tlulelo, hi ntshilana. Teku u swi twa! Teku u swi twa! Teku u swi twa! Teku u swi twa Mpfuleni ..."

- 2.8 Boxa vito ra munhu loyi Mpfuleni a nge u cate na yena. Tlhela u boxa na vito ra vuthu leri a a ri rhangela. (2)

- 2.9 Hlamusela hilaha Ntekele a titweke hakona endzhaku ka loko Mpfuleni a n'wi byerile vito ra loyi a nga cata na yena. (2)

- 2.10 Hlamusela lexi vangeke rifu ra nsati wa Ntekele. (2)

- 2.11 Xana Ntekele a a ri na bindzu ra yini? Tlhela u boxa na vito ra bindzu ra kona. (2)
- 2.12 Xana ku va Ntekele a be Mpfuleni swi n'wi vangele yini eka bindzu ra yena? (2)
- 2.13 Handle ko va Ntekele a be Mpfuleni hi ndlela yo chavisa, hi byihi byin'wana vubihhi lebyi a a lava ku byi endla ehenhla ka Manayila, makwavo wa Mpfuleni? (2)
- 2.14 Xana Mpfuleni u vula yini loko a ku: "Yima ndzi ku kela hi ndzheko u ta kolwa"? (2)
- 2.15 Xana ku va Ntekele a be Mpfuleni hi ndlela leyo chavisa swi kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.16 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka ehenhla ka vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka Ntekele na vana va yena va xisati, Mpfuleni na Manayila. (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35**

XIYENGE XA B: NTLANGU

SWILETELO: U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 3: XITSALWANA**BYOKOTA MADLAYISANI – MM Marhanele**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hi marito ya kwalomu ka 250–300.

MATHEBULA: Nkatanga, vutomi bya tika. Hakunene ndza kholwa leswaku misava ya rhendzeleka; ku hava laha munhu a nga ta tsutsumela kona.

Mathebula u twisiwile ku vava hi Makhanana loyi a a n'wi rhandza na ku n'wi tshemba tanihileswi a a ri nsati wa yena. Kanela mhaka leyi hi ku seketela hi leswi swi nga eka ntlangu.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO****BYOKOTA MADLAYISANI – MM Marhanele**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MAGAMANA:	Hi chumbutele leswi u nga tshama u hi hlevela swona.
N'WA-RIMBELULE:	Namuntlha vanhu va tiko a va swi tive leswaku a ndzi wansati ndzi wanuna. Nuna wa mina loyi ndzi nga nsati wa yena ..., u ndzi dyoherile ngopfu. ... Mhaka leyi yi ndzi karhatile ndzi kondza ndzi boha mbilu ndzi n'wi vutisa. Nhlamulo ya kona yi ndzi kokile marhumbu, hikuva u te: "a ndzi na nkarhi wa vanhu vo fa mahlo. Suka eka mina wena N'wa-xitihlwana." <i>(A sungula ku rila.)</i>
VANHU:	Hi kombe vununa bya wena u nga rili.
MAGAMANA:	He n'wina vanhu mi lava ku vona yini? Ndzi ri mi lava ku vona yini? Miyelani magama ndzi n'wina. Handle ka swona ndzi ta mi hingakanya hi fumo leri.
VANHU:	Hi khomele Mayeke.
MAGAMANA:	Yana emahlweni ni nhlamuselo ya wena manana.
N'WA-RIMBELULE:	Hinkwaswo leswi a swi endla hi leswi a lava ku tisa Makhanana nkata Mathebula exiluvweni xa mina. Mina ku fa tihlo ra ximatsi ndzi file, kambe wanuna loyi a nga ndzi kumanga ndzi ri tano.

- 4.1 Xana vanhu lava a va vulavula va ri kwihi? (1)
- 4.2 Xana tshengwe i yini? (2)
- 4.3 Makhanana a a ri na vana vangani? (1)
- 4.4 Nuna wa N'wa-Rimbelule a a tirha yini naswona N'wa-Rimbelule a ri nsati wa vungani? (2)
- 4.5 Boxa swilo SWIMBIRHI leswi N'wa-Rimbelule a vulaka leswaku nuna wa yena u n'wi hoxerile hi swona. Kongomisa eka leswi a vulaka leswaku a swa ha fani na khale. (4)
- 4.6 Loko a ko va wena N'wa-Rimbelule a wu ta endla yini loko u hlangana na xiyimo xo tano xi endliwa hi nuna wa wena? (2)
- 4.7 Nyika nhlamuselo ya xivulwa lexi:
"Hinkwaswo leswi a swi endla hi leswi a lava ku tisa Makhanana nkata Mathebula exiluvweni xa mina." (2)
- 4.8 Vanhu va tiko loko va ku: "Hi kombe vununa bya wena u nga rili" a va vula leswaku ...
A a rila swinene.
B a tiyisela.
C a kombisa matimba. (1)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MATHEBULA: *(Emutini wa MATHEBULA ni madyambu. MATHEBULA u tivuyela evukosini. U famba hi ndlela yo komba ku tshoveka ka mbilu, hikuva wanuna wa vanhu a nga xi voni lexi a xi tirhelaka. Hi tlhelo u hlambanyisile eka tiko hinkwaro leswaku lexa nsati wa yena xi hundzisiwa laha misaveni. U vulavula hi mbilu swilo leswi hinkwaswo. Loko a fika ekaya u kuma laha ndyangu ku lo moo, hi vanhu. Maxaka ya n'anga ni vavasati va yona. Tlhelo rin'wana ra ndyangu ri lemiwe hi vatswari va MAKHANANA ni maxaka ya vona.)*

Hi n'wina vamani mi tlangelaka emutini wa mina? Mi swigono kumbe mi valoyi? *(Ku ku whii!)* Loko mi nga hlamuli namuntlha mi ta tiva m'fana wa ka Makaringe.

N'WA-RIDONGA: Makaringe hi khomele hi tile eka wena n'wananga

MATHEBULA: I vamani lava u nga na vona mukhegulu?

N'WA-RIDONGA:	Mina ndzi tile na lava mune, lava ndzi tshameke na vona laha. Lava tshameleke evuxeni hi va kume kwala. A hi vulavurisananga na vona hikuva a va ri eku rileni.
MATHEBULA:	<i>(Se a va vonile leswaku i vamani nakona a tiva lexi va teleke xona.)</i> Kasi hi n'wina vasati va Mavundza? Fambani mi nga ahlamisi ni swinon'wana swa n'wina, hikuva a ndzi lavi ku twa thyaka ...

- 4.9 Hikwalaho ka yini Mathebula a hlambanyile eka tiko hinkwaro leswaku lexa nsati wa yena xi hundzisiwa emisaveni'. (2)
- 4.10 Hikokwalaho ka yini mutsari a tirhisile marito yo tseketsela loko a vula nsati wa Mathebula eka xivulwa lexi?
"... a hlambanyile eka tiko hinkwaro leswaku **lexa** nsati wa yena xi hundzisiwa emisaveni." (2)
- 4.11 Hi byihi vuxaka exikarhi ka N'wa-Ridonga na Mathebula? (1)
- 4.12 Xana i yini lexi a xi endla leswaku vanhu lava va ya eka Mathebula? (2)
- 4.13 I yini lexi a xi endla leswaku Mathebula a vitana N'wa-Ridonga 'mukhegulu' hambileswi a va ri na vuxaka? (2)
- 4.14 Loko a wu ri Mathebula u ri eka xiyimo lexi N'wa-Ridonga a ku hoxaka eka xona a wu ta endla yini? (2)
- 4.15 I yini lexi nga endla leswaku Mathebula a cinca miehleketo mayelana na ku dlayiwa ka nsati wa yena? (2)
- 4.16 Xana nawu wa "tihlo hi tihlo" wu kahle kumbe a wu kahle? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 4.17 Xana mutsari u fikelerile eku thyeni ka vito ra Macha-Vavasati eka tsalwa? (2)
- 4.18 Xana u dyondze yini hi vumunhu bya hosi Magamana? (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35**

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**NDZI NI TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke**

SWILETELO: U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA**U NGA HLAWULI NDLUWA U SIYA HOVE – SJ Malungana**

Hlamusela leswi nga humelela eka xirungulwana xa "U nga hlawuli ndluwa u siya hove". Nhlamulo ya wena yi fanele ku va na marito ya kwalomu ka 250–300.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO****NDZI TLAKUSENI – NJ Maluleke**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

Vavuli va swona va ri swakudya leswiya swa '*marasta*' swi komba lava swi dyaka swilo swo hambana-hambana. Van'wana va ri va twa swindzerere exikarhi ka doroba, van'wana va vona phogori wu ri karhi wu jayivha. Van'wana va pinyuluka-pinyuluka na misava leyi kumekaka yi yime hi nhloko milenge yi va ehenhla. Hina hi nga laviki ku twa hi ku hlayeriwa. Heyi, siku ra kona swi karhate ngopfu. A a hi ri ka *10th floor* kambe a ndzi vona onge ndzi kota ku kandziya swimovhana leswi a swi hundza hi hala xikotirini ndzi ri kwale henhla. Ndzi khomiwa hi ndlala yo chavisa laha ndzi nga dumela xinkwa xa khale no furha ndzi himetela. Ku katingiwa mbhacha yi phorhiwa, ivi ndzi nwa mati ndzi karhi ndzi hlekelela onge swi hakunukile. Fenya ra kona!

Boti Xitokisi vona a a ti va komba swo hambana na hina vamafundhani. Hi loko ku rhambiwa xin'wana xiyatsayatsa ku n'wi heleketa evukweni bya makwavo Xitereke. Laha ndleleni u fambile a ri karhi a laya munghana hi laha mepe wa vona wu nga pulaniwa ha kona. "He *chomy*, se loko va hi vutisisa a hi nga tikumi hi bayizile naa?"

Mapoto a tivutisa a karhi a tikomba a kanakananyana. "Sweswo ndzi ta ku hlamula ka ndzhaku. Ndza swi tiva leswaku u munhu wa rhumbyana. Murhi wo ku tshungula ndzi na wo." Ivi ti thatheriwa, a sungula a koka ye' ngwenya ya kona na n'winyi wa rendzo a swi hundzisela eka nakulobye. Hi ku vula ka xitokisi leswi a swi ri swa ku va '*busta*' miehleketo. "Loko va hi amukerile no hi pfluxela, u ta va hlamula wena. Ku suka kwalaho ndzi ta chukana na vona mina. A ku tatiwi marito loko ku buriwa. Phela hi fanele ku va khoma hi 'ndheri' vanhu lavaya." Ku hlamusela Xitokisi. "Na mina a ndzi titivi ndza yi lahla. Sweswi u nga ndzi tsundzuxa ndzi nge he humi egereni," ku hlamula Mapoto miehleketo yi hahile yi ya phatsama eka Mapuve laha a va endzela kona hi mbilu ya ku vava.

Va fikile va amukeriwa swa xintu xa mafundzha. Hi ku copeta ka tihlo lexa xihandza-matala manuku a xi ri karhi xi hundzuluxiwa-hundzuluxiwa embiteni.

Vayeni vona a va lo tshama endlwini va nga gogonyiwi hi nchumu. Ku heta ku dya va te ni milandzu: "Tanihilaha hi vuleke hakona eku sunguleni loko ha ha ku fika, hi kombela lowa ntsumi a va la' kusuhi. Hi ni marito na yena, marito ya ntikelo."

- 6.1 Swakudya swa "*marasta*" leswi ku vulavuriwaka hi swona laha i yini? (1)
- 6.2 Xitokisi na Mapoto a va ya endla yini eka Mapuve? (2)
- 6.3 Hlamula u ku **hi swona** kumbe **a hi swona**, kutani u seketela nhlamulo ya wena:
- 6.3.1 Swakudya swa "*marasta*" swi kahle hikuva swi aka miri. (2)
- 6.3.2 Xitokisi na Mapoto va amukeriwile kahle eka Mapuve. (2)
- 6.3.3 Ntsumi a yi chava ku hlangana na Xitokisi na Mapoto. (2)
- 6.4 Xitereke a a tirha kwihi naswona a a tirha yini? (2)
- 6.5 I mani loyi a a vula leswaku "Ndzi Tlakuseni", naswona marito lawa ya vula yini? (2)
- 6.6 Hahani wa Xitokisi na Xitereke i mani naswona a a tshama kwihi? (2)
- 6.7 I yini lexi a xi vilerisa hahani wa vona mayelana na matshamelo ya vona xana? (2)
- 6.8 Hi xihhi ximunhuhatwa lexi ku tsakisaka eka xirungulwana lexi, naswona hikokwalaho ka yini xi ku tsakisa? (2)
- 6.9 Lexi Xitokisi na Mapoto a va xi landza a va xi kumangi. A va byeriwile ku rhanga va endla yini xana? (2)
- 6.10 Mutsari u vula yini loko a ku: "Hi ku copeta ka tihlo lexa xihandza-matala manuku a xi ri karhi xi hundzuluxiwa-hundzuluxiwa embiteni?" (2)
- 6.11 Vakon'wana va Xitereke a va ri vanhu va mahanyelo ya njhani? (2)
- 6.12 I yini a xi endla leswaku nhwana wa Xitereke a nga hlamuli mapapila lawa a a n'wi tsalela wona? (1)
- 6.13 Loko Xitokisi a a ri munghana wa wena a wu ta n'wi tsundzuxa yini mayelana na mahanyelo ya yena? (2)
- 6.14 Xitokisi a a ri na vumunhu bya njhani? Boxa timhaka tinharhu ntsena. (3)
- 6.15 Xitokisi u helele kwihi xana? (2)
- 6.16 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka xirungulwana lexi? (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35**

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 7: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

NDZI WISISE – RK Gum'sani

- 1 Loko dyambu ri ku n'wee!
 2 Un'wana na un'wana u ya ensin'wini yakwe,
 3 Lomu a pfukelaka kona hi masiku,
 4 Wena u teka tindhulwana ta wena hahlu!
 5 U ndzi swondzolota hi tihlo ra xikunguva.
- 6 Wena ntirho wa wena i ku vona ye' mina,
 7 U ndzi himetela hi tihlo ra rivengo,
 8 U ndzi ndzondzometela endzhopeni,
 9 U luma na majejeku onge wo dlaya nyoka,
 10 U ndzi seletela ndza ha hanya leswaku ndzi nga hefemuli.
- 11 Wena loko u ku bulumuku, u enhlekete ye' mina,
 12 Kasi mina ndzi dlele mani?
 13 Loko ndzi tilola milenge u ndzhuti wanga,
 14 U ndzi landzelela na le swihundleni swanga,
 15 U phebelana na nyuku u nga tlheli.
- 16 Hinkwako laha u nga kona u tshama hi mina,
 17 U ndzi funya ndzi kala ndzi ku bii!
 18 Ku nga sali na nsisi wa mhamba lowu,
 19 U kutsa na rhambu unga siyeli na Bobi ya wena,
 20 U khula murhu u tsona ticece,
 21 U lakatsela xikambani xi ku caca!
- 22 Xana u ta languta rini tshanga raku?
 23 Xana u ta hlakula rini yaku nsimu?
 24 Loko wa ha heta nkarhi waku hi mina,
 25 Hi ku lava ku ndzi vona eswirhendzeni swaku,
 26 Leswo mbyana yo dya yin'wana a yi noni wa swi tiva wena?
- 27 Tiva leswi wena macingelani,
 28 Laha ehansi ka tilo ni sava ra nambu,
 29 Leswi u swi endlaka eka mina hi manyanga,
 30 Xana u cingerile exikosini xa wena ke?
 31 ... un'wana munhu u langute wena.

- 7.1 Hikwalomu ka mintila ya MUNE, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (4)
- 7.2 Nyika tinhlamuselo ta mintila ya 1 na 4 leyi nge:
- 7.2.1 Loko dyambu ri ku n'wee! (2)
- 7.2.2 Wena u teka tindhulwana ta wena hahlu! (2)

- 7.3 Mutlhokovetseri eka ntila wa 20 u ri: "U khula murhu u tsona ticece." Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito "ticece". (1)
- 7.4 Mutlhokovetseri eka ntila wa 22 u ri: "Xana u ta languta rini tshanga raku?" Xana ku languta tshanga swi vula yini ku ya hi xitlhokovetselo? Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A Ku va munhu a hlayisa tihomu ta yena.
B Ku va munhu a endla leswaku tshanga ra yena ri tshama ri ri eka xiyimo lexinene.
C Ku va munhu a hlayisa ndyangu wa yena. (1)
- 7.5 Eka ntila wa 26, xana mutlhokovetseri u vula yini loko a ku: "... mbyana yo dya yin'wana a yi noni ...?" (2)
- 7.6 Boxa leswi mutlhokovetseri a hlamuselaka swona hi ntila wa 30, lowu nge: "Xana u cingerile exikosini xa wena ke?" (2)
- 7.7 Xana ku tshama u rindze munhu wo karhi u tshika mintirho ya wena i mhaka ya kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 7.8 Loko a ku ri wena u tikumaka u rindziwile masiku hinkwawo a wu ta endla yini? (1½)
[17½]

KUMBE/NA

XIVUTISO XA 8: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

KU LANGUTIWA VITO – RK Maluleke

- 1 Un'wana na un'wana u ya twile marito yo hetelela,
2 "Ku na vanhu va ndzi landzelelaka navusiku."
3 A suriwa warikwerhu a nga se boxa to tala,
4 A fela mati ... mati.
- 5 Papila ra nawu ri pfuriwa ri tlhela ri pfariwa,
6 Nandzu wu khukhuriwa hi nambu wa ka N'waxivanga-vuloyi,
7 Ku nga hundza xisiwana emisaveni,
8 Swigevenga swi tiviwa kambe swi nga yi swi ya dya supu.
9 Ku hava na mbhoni na yin'we yi nga pfulaka nomo,
10 Yi ta va yi lo karhala ku mita mavele hakunene!
11 Loko yo rifu ... rifu ... rifu.
12 Yi to suriwa yi nga se ya ekule,
13 Ivi ku ku tititi!
14 Hi hanya hi ya emahlweni,
15 Hi hlangana na vo' va-Pilato hi n'wayitela,
16 Hi hundzuka vamafanato.
- 17 Vito ra munhu i xitlhangu xakwe masiku lawa,
18 Varhangeri, van'wamabindzu na vayimbeleri,
19 Malunghelo ya ri ya vo'hinkwawo,
20 Hina van'wana ho tatisa nhlayo,
21 Xigwevo xakwe xi hambanile na xa mina,
22 Ku ve milandzu ya hina i mahahlwa.
- 23 N'wina "lavanene" mi rivala xilo xin'we:
24 Leyi i misava ya Hosi na leswi nga eka yona.
25 Xirilo xa makwerhu i xikhongelo xakwe,
- 26 Hi ta vona loko we' Judasi swi ta famba kahle,
27 Nebukadnetsar loyi!
- 28 Afrika-Dzonga a yi nge ringani na ndlopfu hi ndlela leyi,
29 Yi ta phemeka bya xikwa loko hi nga yi hlayisi,
30 A hi tidyondziseni ku langutana hi tihlo rin'we,
31 Hi kona hi nga kotaka ku aka tiko leri.
32 Vito a ri vi vito kwalomo,
33 Munhu a va munhu hi van'wana vanhu.
- 34 Mhaka ya ku fana ka swihari hikwaswo,
35 Swin'wana swi fana ku tlurisa swin'wana,
36 A swi heleli kwale purasini ra swihari.
37 Leri i purasi ra vanhu,
38 Vanhu hinkwavo i swikunguva,
39 Xiyimo ko va vito leri hundzaka

- 8.1 Hi mintila leyi nga tluriki MUNE, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (4)
- 8.2 Xana mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 3, lowu nge: "A suriwa warikwerhu a nga se boxa to tala?" (2)
- 8.3 Tsavula ntila lowu kombisaka leswaku nandzu lowu mangariweke wu herisiwile handle ko va wu tengiwile. (2)
- 8.4 Eka ntila wa 22, mutlhokovetseri u ri: "Ku ve milandzu ya hina i mahahlwa." Xana 'mahahlwa' i yini? (2)
- 8.5 Mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 30, lowu nge: "A hi tidyondziseni ku langutana hi tihlo rin'we?" (2)
- 8.6 Eka ntila wa 32 mutlhokovetselo u vula leswaku: "Vito a ri vi vito kwalomo." Ntila lowu wu vula leswaku ...
- Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A vanhu va fanekele ku tiva vito ra wena.
B xiyimo xa munhu a xi tirhisiwe laha xi faneleke kona.
C vito ra munhu a hi ra nkoka. (1)
- 8.7 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. (1½)
- 8.8 Hi ku vona ka wena, i mhaka ya kahle leswaku vanhu va swiyimo swa le henhla va tengisiwa na lava va swiyimo swa le hansi. Seketela mavonelo ya wena. (2)
- 8.9 Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito ra 'purasi' leri nga eka ntila wa 37. (1)
- [17½]

KUMBE/NA

XIVUTISO XA 9: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

MASASANA – TA Ngope

- 1 Ntirhisano ha wu vona,
- 2 Kambe lowu hundzeletaweke a wu laveki.
- 3 Namuntlha majaha ma ndzi chaverile,
- 4 Ngati yanga yi hundzuke vuxungu.
- 5 A ndzi rhurhela vahundzi va ndlela,
- 6 A ndzi phamela lava khomeke hi ndlala,
- 7 Musa wa mbilu yanga wu ndzi sivele ku hlakahla nhloko,
- 8 Kasi a ndzo tichela mpfundze enhlokweni.
- 9 Namuntlha vunhwana byanga byi ndzi landzurile,
- 10 Milorho yi dyiwile hi xivungwana xa AIDS,
- 11 Vumundzuku byanga i khele ra vugimamusi,
- 12 Musa wanga wa ndzi avanyisa emahlweni ka hosi.
- 13 Mi nga sali buruku endzhaku n'we mi seleke,
- 14 Vununa-nuna bya dlayisa,
- 15 AIDS yi kona ya dlaya,
- 16 Masasana u fele enhoveni!

- 9.1 Nyika mongo wa xithhokovetselo lexi hi mintila leyi nga tluriki MUNE. (4)
- 9.2 Eka ntila wa 5, mutlhokovetseri u ri: "A ndzi rhurhela vahundzi va ndlela." Xana ntila lowu wu hlamusela yini? (2)
- 9.3 Xana mutlhokovetseri u vula yini hi ntila wa 7 lowu nge: "Musa wa mbilu yanga wu ndzi sivele ku hlakahla nhloko?" (2)
- 9.4 Mutlhokovetseri eka ntila wa 8 u ri: "Kasi a ndzo tichela mpfundze enhlokweni."
Nyika nhlamuselo ya xivulwa lexi. (2)
- 9.5 Tsavula ntila wun'we eka xithhokovetselo lowu kombisaka leswaku mutlhokovetseri u ri swilo swi n'wi cincerile. (1)
- 9.6 Xana mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 13 lowu nge: "Mi nga sali buruku endzhaku?" (1)
- 9.7 Nyika nhlamuselo ya leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi ntila wa 16, lowu nge: "Masasana u fele enhoveni." (2)
- 9.8 Hi ku vona ka wena, xana i mhaka ya kahle leswaku loko munhu a ri na xivungwana xa AIDS a titeka a nga ha ri wa nchumu? Seketela vonelo ra wena. (2)
- 9.9 Xana a wu ta endla yini loko a ku ri wena loyi u ngheniweke hi xivungwana xa AIDS? (1½)

[17½]**KUMBE/NA**

XIVUTISO XA 10: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

KUMBE A NDZO LORHA – JM Magaisa

- 1 A byi ri vusiku bya nhlekanhi;
 2 A ndzi etlele hi tihlo rin'we
 3 Ndzi vona misava yi andlariwa bya sangu;
 4 Hinkwaswo swa vutomi swi hlangana;
 5 A ndzi ri xirho xa swa vutomi.
 6 Ndzi vona mimfumo yi mbundzuka;
 7 Yi nhlanhleka bya tinyeleti to helela empfhukeni,
 8 Miako ya tintshava yi n'oka;
 9 Ku pfumaleka na un'we wo hoxa nomo;
 10 A ndzi ri hava nomo na mina.
- 11 Ndzi yimile ndzi halahala hi ku chava,
 12 Ndzi halahala ndzi languta manana Afrika,
 13 Mihloti ya tingana yi lema mahlo bya xilemu,
 14 Ndzi twa rito, rito ntsena;
 15 "Rhandza wa rikwenu ku kota loko u tirhandza."
- 16 Ndzi halahala ku vona l'a byeriwaka,
 17 Ndzi tlherile ndzi languta manana Afrika;
 18 Nhloko yakwe a yi tika hi tingana,
 19 Swi ndzi vavisile ku vona tihosi ti kasa,
 20 Rito a ri tswongile mongo wa matsolo ya tona.
- 21 Ndzi vona vantshuxeki va nyama va bohiwa hi moya,
 22 Ndzi vona vabohiwa va nyama va ntshuxiwa hi moya;
 23 Timpecana ta milenge ni mavoko ti vulula,
 24 Timpecana ta byongo ti tsemeka va ntshuxeka,
 25 Ndzi va vona va tlalamba hi ntlalambo wa vumunhu.
- 26 Ndzi langutile ndzi vona nkwangulatilo
 27 A ndzi hatlanga ku twisisa nhlamuselo ya wona,
 28 Ndzi tlhele ndzi twa rito, rito ntsena:
 29 "Lowu i mujeko wa nhlangano wa vumunhu"
 30 Ndzi te embilwini wu tlula mijeko ya misava.

10.1 Hi mintila leyi nga tluriki MUNE, nyika mongo wa xithhokovetselo lexi. (4)

10.2 Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi mintila ya 9 na 11 leyi nge:

10.2.1 "Ku pfumaleka na un'we wo hoxa nomo." (2)

10.2.2 "Ndzi yimile ndzi halahala hi ku chava." (2)

- 10.3 Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito 'kasa' leri nga eka ntila wa 19. (1)
- 10.4 Boxa leswi ntila wa 26 lowu nge: "Ndzi langutile ndzi vona nkwangulatilo" wu hlamuselaka swona. (2)
- 10.5 Mutlhokovetseri eka ntila wa 24 u ri: "Timpecana ta byongo ti tsemeka va ntshuxeka."
"Timpecana" swi vula ...
Hlawula yin'we nhlamuselo eka leti landzelaka ...
A tinsimbhi leti tirhisiwaka ku boha swivocha.
B mali leyi nyikiwaka vadyuhari hi mfumo.
C tinsimbhi leti tirhisiwaka ku hayeka mijeko. (1)
- 10.6 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. (2)
- 10.7 Mutlhokovetseri a nga va a titwa njhani mayelana na mhaka leyi a vulavulaka hi yona eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 10.8 Xana vanhu lava hanyaka hi xihlawuhlawu eka malembe lawa hi hanyaka eka wona u nga va tsundzuxa yini? (1½)
[17½]

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70